

11111

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Nas' jezik

НАШ ЈЕЗИК

Nov. Ser.

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 5-8

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Напомене о српскохрватском правопису	139
2. М. Стевановић: За јединствен правопис српскохрватског језика	149
3. А. Б.: О писању великих писмена	171
4. М. Павловић: Значења придева с наставком <i>-аш</i> и његовим варијантама	175
5. А. Белић: Употреба предлога <i>са</i> уз глаголе <i>писаши</i> и сл. у одре- ђеним значењима	197
6. Б. Милановић: Глагол <i>подлежати</i> — његово значење и вид	203
7. И. Грицкаш: О допусном значењу свезице <i>и</i> и речи <i>иједан</i> , <i>имало</i> , <i>ико</i> и сл.	217
8. Д-р Александар Ђ. Костић: О транскрибовању латинских име- ница у медицинској терминологији	229
9. В. М. Мишовић: О речима <i>никл</i> , <i>кабл</i> и њима сличним	238
10. Р. Димитријевић: Једна занемарена област наставе језика и књи- жевности у нашој средњој школи	243
11. Иван Појовић: Нека размишљања о граматичи и љубитељима нашег језика	253
12. М. С. Московљевић: „Језик“, часопис за културу хрватскога књи- жевног језика	267
13. Језичке поуке	271

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампариа и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига IV

Нова серија

Св. 5—8

НАПОМЕНЕ О СРПСКОХРВАТСКОМ ПРАВОПИСУ¹⁾

У вези са новим издањем мога Правописа српскохрватског књижевног језика појавио се цео низ приказа о њему: дра М. Стевановића (Борба, 4 I 53 год.), Берислава Николића (НИН, 11 I 53 год.), Св. Марковића (Ослобођење, 4 I 53 год.), дра М. Московљевића (Политика, 25 и 26 I 53 год.), Ч. Кисића (Борба, 14 I 53 год.), Милана Димовића (Политика, 3 II 53 год.), Саве Тохоља (Политика, 6 II 53 год.), Антуна Барца (Политика, 15 II 53 год.), из чега се види живо интересовање за правописна питања. Сем овога, појавио се одмах у почетку овог низа написа и мој разговор са уредником Борбе (Борба, 21 XII 52 год.). Па ипак, и поред свега овога, мислим да још није речено све што је потребно и да није речено онако како је потребно. Ја ћу се овде задржати, углавном, на начелним питањима која ће, надам се, бацити светлост на много штошта у овим написима и помоћи да се разуме суштина ствари. Да у неким од њих није измењено тачно са нетачним, знано и познато са непознатим или нарочито изостављеним, ја, зацело, не бих устајао да пишем о томе, већ бих оставио да свако на основу тачно саопштених чињеница састави себи суд о свему; овако је то морало бити врло тешко, ако не и немогуће. Зато ја и пишем ово.

1.

Код неких критичара види се чудновата жучност према језичким стручњацима и лингвистима као да су они нешто

¹⁾ Прештампано из Политике од 20 фебруара 1953 год.

скривили (Московљевић); с друге стране, види се једино поуздање у њих (Тохољ), а знатно мање поверење према писцима. Уствари, није правилно ни једно ни друго. Ја не мислим говорити о односу правописа и граматике јер је то потпуно расправљена ствар (уосталом исп. ниже). Али морам да истакнем да је врло корисно да се чују на скуповима где се о правопису говори и књижевници, и журналисти и други људи од пера, да се сазна у њихове жеље, њихове жалбе, њихова критика и њихови предлози, иако се из њихових дела и списа зна врло добро како они гледају и на језик и на правопис. Разуме се да сву скупљену грађу о томе треба да среде, поделе у системе и критички пропрате стручни људи.

Још је знатно питање о једном правопису свугде где се пише српскохрватским језиком. И ту не недостаје предлога, више или мање наивних, једностраних и теориских. Трезвену реч у том правцу нашао сам у чланку проф. Антуна Барца; али о томе мало ниже.

Овде ћу навести шта је требало знати када се писало о моме Правопису, а не схватити га као дело лично моје, иако сам ја спреман да браним све што је у њему изнесено, а што није случајна (штампарска) грешка.

2.

Мој правопис од 1950/2 год. израђен је према споразумном или договорном правопису српскохрватском од 1928/29. Државна власт тога времена одредила је Правописну комисију у којој су били: акад. Љуб. Стојановић, акад. Том. Маретић, једно време и претседник Југ. акад. знан. и умјетн., акад. и проф. Универзитета у Загребу М. Решетар, раније професор Бечког универзитета, акад. и проф. Унив. у Загребу Драг. Боранић, акад. (у то време) и проф. Унив. у Загребу Стјепан Ившић, акад. и проф. Унив. у Београду Степан Куљбакин, акад. (од времена постанка Словеначке акад.) и проф. Унив. у Љубљани Фр. Рамовш и акад. и проф. Унив. у Београду А. Белић.

То су били у то време најистакнутији језички стручњаци које би, несумњиво, и наше академије послале на зајед-

нички састанак да им је само пало на ум изједначавање правописа. Што је то учинила државна власт и тако погодила оно што би учиниле и саме академије, мислим да нимало не смањује вредност чланова Комисије. Много је значајније што су сви поменути стручњаци радили на том послу више од године дана (на преко тридесет дугих седница) и што су утврдили једногласно правописна правила у 162 тачке која су поднели Министарству просвете које их је тако и објавило као обавезна правила за правопис средње школе; не мењајући у њима ни једне „јоте“.

На основу тих правила израђени су и Боранићев Правопис од 1930 г. и Белићев од исте године, а после тога и сва остала издања тих правописа до 1941 год. (до окупације и стварања НДХ). После ослобођења Боранић се вратио, углавном, правопису пре горње реформе, а ја сам и у свом данашњем Правопису остао при споразумним принципима од 1928/9 год. (са минималним допунама или изменама у границама њиховим).

Мислим да се у Загребу 1947 год. отступило од тог правописа зато што је од министра раније Југославије потекла наредба да се поменута правописна правила примењују у средњој школи целе земље, наредба која се могла схватити као насиље над дотадашњом правописном праксом; ја сам пак сматрао да је потребно и даље задржати тај правопис са ових разлога: што је он напреднији од свих дотадашњих, што га је утврдила група најистакнутијих наших језичких стручњака онога времена, што сам хтео свом правопису сачувати карактер споразумности и што сам добро знао да је Комисија радила слободно, руководећи се једино научним разлозима и добром целине.

3.

Комисија у свом Извештају о целокупном раду свом рекла је ово: „У целом народу нашем у последњим десетинама година пре великог рата [подразумева се Први светски рат] био је у употреби правопис Вука Караџића. Али како Вук, и поред тога што је дао један од најсавршенијих пра-

вописа на свету, није давао увек исцрпних правила за све случајеве, наступило је разилажење у различним центрима наше земље у разрађивању појединости његова правописа. Тако се јавила потреба да се оне уједначе. Најбољи начин да се то изврши био је: да се сви правописни начини сведу на свој првобитни облик, на Вуков правопис, па да се тачним тумачењем његовим, тамо где Вук није довољно одређен, утврди: који од употребљаваних начина [истакао сада А. Б.] најбоље одговара и духу Вукова правописа и духа нашег језика“.

Из овога се види да се и у овом правцу није насумце радило. Ако има каквих отступања у коме предратном Правопису (од 1930 или 1934 године) која се нису допадала Српској књижевној задрузи (Московљевић) или ма коме другом, она су заједнички резултат споразумног или договорног рада поменуте Комисије. Она су била сувише прогресивна за многе људе онога времена. Конзерватизам у правописним питањима врло је обична појава. Ја се зато нимало не чудим Књижевној задрузи, утолико пре што је њен претседник Павле Поповић био у том правцу назадних погледа.

4.

Иако је у науци пречишћено питање о односу правописа према граматици, ипак, мислим, неће бити наодмет да и о томе речем неколико речи.

Правопис је састављен од појединачних правописних система који се морају израдити исто онако као што се израђују и језички системи. Ту ништа не измишља и не одређује граматичар. На основу онога како пишу књижевници и други писци, на основу онога што се јавља у објављеним делима научним, журналистичким, политичким и свима другим — граматичари састављају и језичке и правописне системе, пазећи да се и у једним и у другим огледа језичка и књижевна стварност. Када су на основу те грађе утврдили системе, они показују у којима се од њих најдоследније и најпотпуније огледају особине књижевних и научних дела, па биле оне чисто језичке или правописне. Правопис има

још и својих нарочитих захтева: да буде што простији и што доследнији, да би се могло целокупно језичко градиво што лакше савладати. Књижевници' или други писци ако нису и језички стручњаци не могу се снаћи у том послу, утолико пре што су многа правописна правила заснована на научним испитивању и одређивању најбољих начина од оних које су књижевници и други писци изнели у својим списима. Када би се бежало од стручњака, то би се чинило на основу неспоразума и погрешног схватања, као да они „прописују“ или „наређују“ како да се пише. Не, они проучавају, сређују, доводе у системе, једном речју, олакшавају простим правилима из грађе изведеним да се савлада огромно и врло шаролико језичко градиво.

5

Опште напомене поводом појединачних мерака

О писању великих и малих писмена прописи су јасни. Властита имена, и све што као такво служи, пишу се почетним великим писменом или почетним великим писменима ако су састављена од више речи, а све што је јединствен назив (било књиге, било каквог удружења, било каквог догађаја и сл.) пише се почетним великом словом почетне речи. Наравно, није дирано у оно што је постало традиционална особина нашег правописа (писање народности као Србин, Француз и сл). Ако се тачно ово разуме, отпадне сви приговори (Московљевића, Кисића и др.). Јован Вуковић (у својој анализи правописних правила која само о писању великог и малог слова износи око 40 стр.) изнео је само мало случајева који отступају од мог Правописа, па и ту, по мом мишљењу, без довољног оправдања (о томе опширније у посебном чланку овог часописа). Узгред да поменем да није исправно писање Московљевићево „пишу се са великим почетним словом“ или сл. које он истиче нарочито као, вероватно, правилније неголи без *са* (и о томе исцрпно даље у посебном чланку).

Врло је карактеристично за цео овај посао оно што неки од референата говоре о подели речи на слоге. Неки нам препоручују (Московљевић) да би требало задржати стари формалистички начин дељења речи на слоге према

почетку речи (о чему се говори као немогућном и у Правопису, стр. 22—23), а не овај нови који се предлаже има већ 30 година и о којем су писане читаве расправе. (исп. А. Белић: О савременом правопису српскохрватског књиж. јез. 1923, 29—36; Глас САН CLVI 99—123; Зборник Б. Поповића, 273—286). Вели се да би требало да су та правила заснована на фонетици, а она и јесу тако заснована, само су им претходили читави трактати. И замерке које су учињене долазе од непознавања тога питања јер у *мем-љив* група *мљ* налази се на граници двају слогова између вокала, и онда се она тако дели, а у *пој-мљив* и сл. она се налази у једном слогу, и ту ју је немогућно делити (то исто вреди и за потпуно правилну поделу у *у-ко-швљен* или *у-мр-швљен*). Тако исто је неисправна замерка да је требало *негде* на 21 стр. (на тој је страни *нигде*!) поделити *не-где* јер се на 22 стр. (са које је М. узео неке примере!) јасно вели да се дели само онај почетни део сложене речи који се осећа као засебна реч (у Правопису је реч „осећају“ нарочито истакнута!): да ли се у *негде* не осећа као засебна реч? Ни у ком случају! Зато се *негде* (исто као и *нигде*) дели фонетски, дакле: *нег-де*, *ниг-де*, *сваг-да* и сл. У осталим замеркама овоме има још мање разумевања питања (Тохољ). Али, и поред свега овога, за онога коме је тешко да уђе у овакву поделу речи, могла би се дати, на основу ње, и сасвим упрошћена (са два или три правила свега).

Да ли треба писати одвојено или заједно речи, одавно је значајно питање нашег правописа. Још је у своје време истакнути књижевни есејиста (иначе психолог и логичар) др Љуб. Недић предлагао у *век* (око 1900 г.), а још су пре кратког времена књижевни критичари (др Љубомир Петровић, Техника стила, 1937, 30) објашњавали да се *увек* може употребљавати само за будућност; толико је слабо било познавање природе сложених речи. Уствари, оно што има једно значење и што би, употребљено са раздвојеним писањем, дало нетачан смисао — не може се писати раздвојено. У том смислу предложено је да се пише *мада* заједно, које се уосталом код многих писаца и досада тако писало. Ја сам напустио писање *ма да* (ранијих издања), пошто сам се

уверио да у *мада* нема сваки део засебно значење када значи *премда*, и исто онако као што се *премда* или *иако* (опет у истом значењу) пишу заједно, тако треба писати *мада*. Неки ме питају (Московљевић): зашто после тога и даље пишем *да ли*, *еда ли*, *је ли*, а ја им велим да ти примери нису исти са *мада*, јер се у свима њима јасно осећа засебно упитно значење речце *ли* (кио напр. у *Хоће ли доћи? Је ли дошао?* Зато у *Да ли је дошао* ми осећамо пуну упитност (исп. *Ја знам да је дошао* и *Ја не знам да ли је дошао*). Истина, већ је Будмани писао *да ли* заједно (у рјечнику Југ. акад; за њим и Броз-Ивековић), али ја мислим да је број случајева када *да ли* није упитно знатно мањи него кад је упитно; зато га треба писати одвојено. Што се *еда ли* тиче, оно је још јасније у оба дела своја, и увек упитно, и зато се мора писати одвојено. У реченици *Је ли дошао* (исп. *Он је дошао*, *Дошао је*) јасно се осећа да је и ту *ли* упитно, па је зато и стављено да се мора писати одвојено. Да има случајева прелазних, тј. када се *да ли* и *је ли* осећа као свезичка целина, то је тачно; али сматрам да то не преовлађује и да се не може одвајати од горњег јер је увек упитно (више о томе на другом месту). Што се неки буне (*Тохољ*) против *мако* (у значењу *нико*), *машта* (у значењу *којешта*), то значи да су они још мање ушли у саму систему спајања и одвајања речи.

Московљевић се пита: зашто сам ја одустао од предложенога још 1923 год. (у I-вом издању мога Правописа) *грашски*, *средштво* и „прописао“ *наноно градски*, *средштво* и сл. у II-гом издању Правописа (од 1930 год.). Одговор је врло прост: тако је одредила Комисија стручњака у својим правописним правилима, а ја сам се држао и тада, као што се и сада држим, тог споразумног правописа. Све размисљање о томе, у чему има и непотпуних и нетачних ствари (о томе другом приликом), — отпада.

О писању задњенепчаних сугласника (тј. о промени сугласника *к*, *г*, *х* испред *и* у мењању именица) — влада и у књижевном и народном језику велико шаренило. Ту су могла бити дата само најопштија правила (Правопис, 76—7), и неки критичари (М. Димовић) жале што се још држе облици

бици, *приповеци* и сл.; у исто време наводе читав ред именица (*кишка, лушка, силешка* итд.) код којих тих облика нема; — али и у речнику, уколико се те речи наводе (*лушка, силешка, чешка, пашка*), нигде не стоји да имају *ци* у дат. и лок. јд.! Заиста је „несхватљиво“ како је неко (напр. Тохол) могао рећи да се облику *шачци* даје „предност према уобичајеном *шачки*“, када у речнику стоји *шачци* = *шачки*; тако исто је „несхватљиво“ како неко (Тохол) може тражити да нико не сме рећи у нашој земљи *Боци* (у *Боци*) зато што ниједан Бокел неће казати у *Боци*. Назив места је једно; ту заиста треба водити рачуна о томе како га мештани изговарају, али је промена речи нешто друго! Ту су закони други.

Траже од нас да бугарско име *Милешич* (иако је српског порекла!) пишемо *Милешић* (Московљевић); мислим да немају ни ту право. Када се неко сматрао Бугарином и писао своје име *Милешич* (и онда када пише страним језицима), дужни смо и ми тако писати, исто онако као што пишемо *Жујанчич* или сл. Тако исто траже (Московљевић) да од *Водољивец* пишемо ген. јд. *Водољивца* и сл. како се пише у словеначком; али то је словеначки начин промене, а није наш. Међутим код нас је ушло у обичај (исп. *Јиречек* = *Јиречека*, а не *Јиречка* као што је у чешком и сл.) да се такве речи мењају по законима нашег језика.

Замера се каткад што за понешто нема више објашњења. Правописни принципи дају се свугде где је то било потребно (много више него што се даје у другим сличним књигама), и примери служе да се покаже њихова примена. Нека се потражи, ако је потребно да се добије објашњење, система коју чине извесни појави (ма како они били формалне природе), па ће се наћи и објашњење.

У речник су ушле оне речи за које је сматрано да са извесне стране треба да уђу у речник: или због изговора, или због акцената или са будикаких других разлога. За оне људе који исправно употребљавају *ћ* и *ч*, *ђ* и *џ* и сличне гласове — није потребно наводити све примере са употребом тих гласова, али кад се има на уму целина читалаца нашег Правописа, то је заиста неопходно. Тако и у другим

случајевима. По себи се разуме да није могло ући све; али мислим да су ретки примери за које се у речнику не могу наћи корисне аналогije; ипак не треба превиђати и што је дато и што може такође корисно послужити!

Ја и даље тврдим да је ово на првом месту правописни речник и да све друго у њему излази из саме природе овога посла. Зато ја нигде нисам хтео давати и сдрпнијих објашњења о правилности или неправилности каквих речи јер би то још знатно повећало и онако велики обим његов, а у правопис не улази. Где је било таквог материјала у мојој грађи, — ја сам га навлаш изостављао.

6.

Још коју реч о општем или уједначеном правопису. Мислим да средња школа мора имати једно правописно упутство према којем ће се управљати; Академија наука такође треба да одлучи да један правопис буде обавезан за њена издања, па и појединац књижевник, или научник или ма који други човек од пера, мора се држати извесног одређеног писања у својим делима; али, мислим, не треба у овим стварима пренаглити и давати им одмах сувише општи карактер. Нека се о овоме још за извесно време дискутује, само тамо где је место оваквим дискусијама и где се могу хладно и са целим потребним апаратом изнети, а не по дневним листовима или нестручним часописима где стварају узатудну пометњу. Видеће се после свега шта нам налаже добро проучена и продискутована грађа, нарочито она која је пришла после ослобођења и која свакодневно притиче, а не да се напамет и одока говори.

Потеже се и питање о споразуму свих наших република у којима се пише српскохрватским језиком да усвоје један правопис, да се наше академије у том правцу споразумеју и сложе или да државна власт за све пропише један правопис. Ово су код нас врло осетљива питања и данас као што су била и досада. Када све републике наше то затраже и изјаве спремност да приме оно што учине људи које оне на договор или споразум пошаљу, тј. када многа од тих питања изгубе оне оштре ивице које су имале нацио-

нални значај (наравно, тобожњи!), онда ће брзо до споразума доћи. Данас, када се међу нашим народима све више учвршћује братство и јединство, можемо бити уверени да време када ће се и о томе озбиљно заговорити — није далеко. А и питања у којима се разликујемо нису ни тако значајна ни тако заплетена да се не могу, са мало добре воље и узајамног разумевања, лако решити. Иначе, ако се буде друкчије радило, изгледаће наметање и насилно решење једног начина, уобичајеног у једној републици, на рачун другог, уобичајеног у другој; једне воље, која је у једном начину разумевања појава, на рачун друге. А то не бисмо ни у ком случају желели; већ — споразум и договор. Томе да послужи у највећој могућној мери, намењено је и ново издање мога Правописа.

А. Белић